

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

3-maxsus
son (6-jild)

2026

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/3 (6) – 2026

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Sulaymanova Dildora Nazarovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Алимджанов Бахтиёр Абдихакимович</i> БАЙСТВО В РУССКОМ ТУРКЕСТАНЕ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	9-14
<i>Мамасайдов Лutfillo Payzullo o'g'li</i> XALQ TA'LIMI SOHASIDAGI ISLOHOTLARNING YANGI BOSQICHI	15-19
<i>Aminov Hamidulloh Abdirahimovich</i> “TURKISTON ULAMOSI” ASARIDAGI TARIXCHI OLIMLAR	20-24
<i>Norboyev Sarvar Qahramon o'g'li</i> MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISHDA YUNESKO KONVENSIYALARNING AHAMIYATI	25-28
<i>Mamarajabova Nilufar</i> ASTRONOMIYA VA MATEMATIKA SOHASIDA SAMARQANDLIK OLIMLARNING O'RNI (IX-XII ASRLAR)	29-33

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Кузубоев Бехзод Хамидович</i> ОЦЕНКА ДИНАМИЧЕСКОЙ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ЗЕЛЕННОЙ ЭНЕРГИЕЙ, ВЫБРОСАМИ CO2 И ЭКОНОМИЧЕСКИМ РОСТОМ НА ОСНОВЕ МОДЕЛИ TVP-VAR.....	34-40

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Toshboboyev Maksud Jalilovich</i> SUN'YIY VA TABIIY INTELLEKT DIALEKTIKASINING GLOBAL XAVFSIZLIK, MEHNAT BOZORI, TA'LIM VA MADANIYAT SOHALARIDA MOHIYATI	41-46
<i>Yorqulov Hakimbek Otaqulovich</i> MILLIY INTELLEKTUAL SALOHİYATNI RIVOJLANTIRISHDA QADRIYATLAR OMILI.....	47-52
<i>Xolnazarov Ismatillo Sohibovich</i> FAZL AL-HAQ XAYRABODIYNING “HADIYYAT AL-SA'IDIYYA” ASARIDA BORLIQ TA'LIMOTI VA UNING IJTIMOIIY-AXLOQIY AHAMIYATI.....	53-58
<i>Xaitov Lazizbek Azamatovich</i> ABU ABDULLOH MUHAMMAD IBN ALI HAKIM TERMIZIYNING “MA'RIFATUL ASROR” ASARIDA BILISH FALSAFASI VA GNOSEOLOGIK QARASHLAR TAHLILI	59-62
<i>Azimova Charos Azamatovna</i> FALSAFIY-DINIY G'OYALARNING YOSHLAR XULQ-ATVORIGA TA'SIRI	63-68
<i>Rajabov Alisher Shavkatovich</i> SA'DIDDIN HAMAVIYNING TAJALLI VA HIJOB HAQIDAGI QARASHLARINING “VAHDAT UL VUJUD” G'OYALARI BILAN BOG'LIQLIGI	69-73
<i>Boymurodov Ilxombek Xayitmurodovich</i> VIRTUAL JAMOALAR VA RAQAMLI IDENTIFIKATSIYALASH JARAYONLARINING FALSAFIY TAHLILI	74-78

<i>Yakubov Azimjon Akmalovich</i> ABU SA'D ABDULMALIK IBN MUHAMMAD AL-XARGUSHIY AN-NISHOPURIY TA'LIMOTIDA NAFS MASALASI.....	79-83
<i>Ashurova Mahbuba Axtamovna</i> MUZEYLAR FAOLIYATINI TADQIQ ETISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY HAMDA METODOLOGIK MASALALARI	84-88
<i>Mamadaliyev Husanboy Yigitali o'g'li</i> MAHALLA RIVOJLANISHINING YOSH AVLOD TARBIYASIDAGI ROLI.....	89-92

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Narzikulova Rayhona</i> HUMOUR AS COGNITIVE–PRAGMATIC SCRIPT OPPOSITION: AN INTEGRATIVE LINGUISTIC MODEL.....	93-98
<i>Hasanova Gulhida Abdulaziz qizi</i> O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA HARAKAT FE'LLAR MUAMMOSI	99-108
<i>Yakubova Nilufar Egamberganovna</i> ESKI O'ZBEK TILIDAGI AYRIM ARABCHA IZOFALI BIRIKMALARNING LEKSIKALIZATSIYASI	109-114
<i>Asqarova Zulayxo Yangiboyevna</i> XORAZM TARIXNAVISLIGIDA “TO'YNOMA” AN'ANASI: SHAKLLANISHI VA KOMPOZITSION TUZILISHI	115-120

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Shagilova Gulxatisha Koptleuovna</i> SOG'LIQNI SAQLASH TUSHUNCHASINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY MAZMUNI.....	121-125
<i>Komilov Lazizjon Zokirjon o'g'li</i> O'QOTAR QUROLNI QO'LLASH HUQUQIDA ZARARNI MINIMIZATSIYA QILISH BO'YICHA KOREYA AMALIYOTI.....	126-133
<i>Uzbekova Dilshoda Tulkinovna</i> DAVLAT XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISH — KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA	134-137
<i>Suyunova Iroda</i> APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LAWMAKING AND PRIVATE LAW....	138-146
<i>Максудов Хушнур Хуршедович</i> ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОВ ОРГАНАМИ СЛЕДСТВИЯ В БОРЬБЕ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ.....	147-153
<i>Urinboyeva Muxlisa Ma'rufovna</i> SUN'IY INTELLEKT TUSHUNCHASI VA UNING HUQUQ TIZIMIDA QO'LLANILISHIGA OID NAZARIY YONDASHUVLAR.....	154-158
<i>Ochilov Aziz Ismatovich</i> MA'MURIY-HUQUQIY NIZO VA OMMAVIY-HUQUQIY NIZOLARNING O'ZARO NISBATINING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI	159-167

<i>Temirov Madrahim O'lmas o'g'li</i> BOJXONA SOHASIDA SODIR ETILGAN JINOYATLAR YUZASIDAN OLIB QO'YILGAN TOVAR MODDIY BOYLIKLARINING KEYINGI HUQUQIY MAQOMINI BELGILASHDAGI AYRIM MASALALAR VA ULARNING YECHIMLARI.....	168-171
<i>Mashrabov Madorbek</i> AVTOMOBIL YO'LLARINING OMMAVIY MULK SIFATIDA MA'MURIY-HUQUQIY TABIATI.....	172-177
<i>Abdugaffarov Davronbek Dilshod ugli</i> CHOICE OF LAW FOR INTERNATIONAL COMMERCIAL AGENCY AGREEMENTS: BALANCING PARTY AUTONOMY AND AGENT PROTECTION.....	178-183
<i>Kabilov Sardor Asrolovich, Mirzayev Faxritdin Ziyatovich</i> JINOIY JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISH VA UNING IJTIMOIIY ZARURATI MASALALARI	184-189
<i>Эгамбердиев Ферузбек Аскаржон угли</i> ФОРМЫ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ НА ДОСУДЕБНОЙ СТАДИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА.....	190-195
<i>Shermatova Gulruh Akmalovna</i> MAISHIY JINOYAT SODIR ETGAN SHAXSNING KRIMINOLOGIK TAVSIFI	196-201
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Qurbonova Dilafroz Toshturdiyevna</i> TEMURIY MALIKALAR MA'NAVIY MEROSI ASOSIDA TALABA-QIZLARNING AXLOQIY QADRIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI.....	202-205
<i>Tirkasheva Go'zal Baxramovna</i> XALQ OG'ZAKI IJODI – MILLIY VA UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRUVCHI KOMPLEKS PEDAGOGIK MEKANIZM SIFATIDA	206-213
<i>Ismatov Dilmurod Elmurod o'g'li</i> BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AXBOROT-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI VA BOSQICHLARI	214-219
<i>Гулбоева Шохиста Исमत кизи</i> САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК КЛЮЧЕВОЙ РЕСУРС ФОРМИРОВАНИЯ ИНЖЕНЕРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ТЕХНИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ.....	220-224
<i>Qudratov Shahzod Nasim o'g'li</i> RAQAMLI TA'LIM EKOTIZIMINING MOHIYATI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.....	225-231
<i>Muhammadiyev Lochin G'ayratovich</i> OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA TARIX O'QITISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING SAMARADORLIGINI ANIQLASH	232-235
<i>Abraeva Rukhsora Shuhratovna</i> USING CORPUS-BASED TOOLS TO ENHANCE GRAMMAR INSTRUCTION FOR MULTILEVEL EXAM TAKERS.....	236-242
<i>Konisbaeva Amina Jenisbaevna</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA A2 DARAJADAGI O'QUVCHILARDA UCHRAYDIGAN TIL TO'SIQLARINING DIDAKTIK OMILLARI.....	243-248

Received: 01 March 2026
Accepted: 15 March 2026
Published: 31 March 2026

Article / Original Paper

THE PROBLEM OF ACTION VERBS IN UZBEK LINGUISTICS

Gulhida Hasanova Abdulaziz kizi

Uzbekistan State University of World Languages

PhD student

E-mail: gulhida0898@gmail.com

<http://www.orcid.org/0009-0000-6972-6772>

Abstract. The main objective of this research is to analyze the theoretical foundations of the problem of action verbs in Uzbek linguistics, to identify the criteria used in existing classifications, and to develop consistent semantic criteria for distinguishing action verbs from stative verbs. The research tasks include examining scholarly views on the semantic classification of verbs in Uzbek linguistics (Sh. Jalolova, R. Sayfullayev, M. Sodiqova, A. G'ulomov, S. Muhammedova, and others), comparing definitions of action verbs, identifying cases where semantic, syntactic, and aspectual criteria are applied in a mixed or inconsistent manner, and evaluating their theoretical coherence. Additionally, a comparative analysis with English linguistic classifications (R. Dixon, B. Levin, Ch. Fillmore, L. Talmy, and others) was conducted in order to highlight methodological differences. The study employs descriptive, comparative-analytical, and critical-evaluative methods. The descriptive method was used to outline existing classifications; the comparative method served to contrast Uzbek and English approaches to verb classification; the critical approach enabled the identification of theoretical inconsistencies arising from the mixed application of criteria belonging to different systems within a single classification. The findings demonstrate that in Uzbek linguistics semantic grouping of verbs is largely based on content similarity, while clear and unified criteria are often lacking. In contrast, English linguistic traditions tend to systematize semantic classifications in connection with syntactic behavior, argument structure, or conceptual models. The study argues that restricting the notion of action to mechanical spatial trajectory is theoretically limited from a lexical-semantic perspective. The author proposes two primary criteria for distinguishing action and stative verbs: active energy expenditure and processuality (the presence of internal stages). Based on these criteria, the conceptual-semantic distinction between action and stative verbs is clarified.

Keywords: action verbs, stative verbs, semantic classification, lexical-semantic criteria, energy expenditure, processuality, verb classification, comparative analysis.

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA HARAKAT FE'LLAR MUAMMOSI

Hasanova Gulhida Abdulaziz qizi

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari universiteti

Tayanch doktorant

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotdan ko'zlangan asosiy maqsad o'zbek tilshunosligida harakat fe'llari muammosining nazariy asoslarini tahlil qilish, mavjud klassifikatsiyalarda qo'llanilgan mezonlarni aniqlash hamda harakat va holat fe'llarini farqlashning izchil semantik mezonlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari sifatida o'zbek tilshunosligida fe'llarning ma'noviy tasnifi yuzasidan bildirilgan qarashlarni (Sh. Jalolova, R. Sayfullayev, M. Sodiqova, A. G'ulomov, S. Muhammedova va boshqalar) tahlil qilish, harakat fe'llari tushunchasiga berilgan ta'riflarni qiyoslash, tasniflarda qo'llanilgan semantik, sintaktik va aspektual mezonlarning uyg'un yoki aralash holda qo'llanilish holatlarini aniqlash hamda ularning nazariy izchilligini baholash belgilandi. Shuningdek, ingliz tilshunosligidagi fe'llar tasnifi (R. Dikson, B. Levin, Ch. Fillmore, L. Talmi va boshqalar) bilan qiyosiy tahlil o'tkazilib, metodologik farqlar ko'rsatib berildi. Tadqiqotda deskriptiv, qiyosiy-tahliliy hamda tanqidiy-evolyutiv metodlardan foydalanildi. Deskriptiv metod asosida mavjud klassifikatsiyalar mazmunan bayon qilindi; qiyosiy metod yordamida o'zbek va ingliz tilshunosligidagi tasnif yondashuvlari solishtirildi; tanqidiy yondashuv orqali turli tizimga mansub mezonlarning bir klassifikatsiya doirasida aralash qo'llanishi

natijasida yuzaga kelgan nazariy noaniqliklar asoslandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'zbek tilshunosligida fe'llarni semantik guruhlash ko'proq mazmuniy yaqinlikka tayangan holda amalga oshirilishi, biroq mezonlarning aniq va yagona tizim asosida shakllantirilmaganligi aniqlanadi. Ingliz tilshunosligida esa semantik tasniflar ko'pincha sintaktik, argument tuzilmasi yoki konseptual model bilan bog'langan holda tizimlashtirilganligi kuzatildi. Harakatni faqat mexanik trayektoriya bilan bog'lash yondashuvi leksik-semantik jihatdan cheklangan ekani asoslab berildi. Muallif tomonidan harakat va holat fe'llarini farqlashda "aktiv energiya sarfi" hamda "jarayonlilik (ichki bosqichlarga egalik)" mezonlari taklif etildi va ushbu mezonlar asosida harakat hamda holat fe'llarining konseptual-semantik tafovuti izohlandi.

Kalit so'zlar: harakat fe'llari, holat fe'llari, semantik tasnif, leksik-semantik mezon, energiya sarfi, jarayonlilik, fe'l klassifikatsiyasi, qiyosiy tahlil.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V6SI3Y2026N18>

Kirish. O'zbek tilshunosligida fe'llarni tasniflash masalasi atroflicha o'rganilgan mavzulardan biridir. Sh. Jalolova [6;153-b] o'zbek hamda ingliz tillaridagi fe'l so'z turkumining tasniflanishini chog'ishtirma aspektida tadqiq qilib, tasniflarni leksik, leksik-grammatik hamda grammatik yo'nalishlarda bo'lishini ta'kidlaydi. Leksik-semantik tasnif fe'llarni semantik-semantik, tushuncha maydonlari, leksik semantik guruhlar va tematik guruhlar asosida klassifikatsiya qilishni qamrab olishi ta'kidlangan bo'lsa, grammatik yondashuv orqali fe'llarning faqat grammatik xususiyati inobatga olinib ularning standart va nostandart turlari misol sifatida ko'rsatilgan. Ammo leksik-grammatik yondashuv asosida fe'llar tasnif qilinishi haqida fikr ushbu ishda tugallanmagan bo'lib, leksik-grammatik tasnifga misol sifatida tilda so'zlarning turkumlarga ajratib o'rganilishi keltirilgan xolos. R. Sayfullayev [12; 416-b] boshchiligida tuzilgan darslikda esa fe'lning leksik-grammatik xususiyatiga ko'ra mustaqil va nomustaqil fe'llarga bo'linishi ta'kidlangan. Sh. Jalolova ishida o'zbek va ingliz tilidagi fe'llar klassifikatsiyalari solishtirilgan va farqli jihatlari ko'rsatilib, o'zbek va ingliz tilidagi fe'llarning klassifikatsiyasidagi chalkashliklar sababi grammatikaning leksika bilan bog'liqligini yetarlicha hisobga olinmaganligi va tasnif qilishning ilmiy ishlanmaganligi sabab qilib ko'rsatiladi. Ammo ushbu ish asosiy maqsadi fe'l klassifikatsiyalarini chog'ishtirish doirasida bo'lganligi sababli, Sh. Jalolova tomonidan fe'llarning klassifikatsiyasi ishlab chiqilmagan. Tadqiqotimiz obyektini fe'lning barcha turlarini emas balki faqat uning harakat fe'llari ma'naviy guruhi bilan bog'liq bo'lganligi sababli fe'llarning turli yo'nalishlarda tasniflanishi bizning tadqiqot obyektimiz doirasida emas deb hisoblaymiz.

Tadqiqot metodlari. Mazkur tadqiqotda harakat fe'llari muammosini yoritish hamda mavjud klassifikatsiyalarning nazariy asoslarini aniqlash maqsadida bir necha lingvistik metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Avvalo, o'zbek va ingliz tilshunosligida fe'llarning ma'naviy tasnifi yuzasidan bildirilgan qarashlarni bayon etish va tizimlashtirish jarayonida **deskriptiv metod** qo'llanildi. Ushbu metod yordamida Sh. Jalolova, R. Sayfullayev, M. Sodiqova, A. G'ulomov, S. Muhammedova va boshqa olimlarning fe'l tasnifiga doir yondashuvlari mazmunan sharhlanib, ularning asosiy mezonlari ochib berildi.

Fe'llarning semantik guruhlar va harakat fe'llari tushunchasiga doir turli talqinlarni o'zaro solishtirish, o'zbek va ingliz tilshunosligidagi tasnif tamoyillarini qiyoslash jarayonida **qiyosiy-tahliliy metod**dan foydalanildi. Mazkur metod asosida ikki til an'analarda fe'llarni tasniflash mezonlari o'rtasidagi metodologik farqlar, xususan, semantik, sintaktik va konseptual yondashuvlar tafovuti aniqlashtirildi.

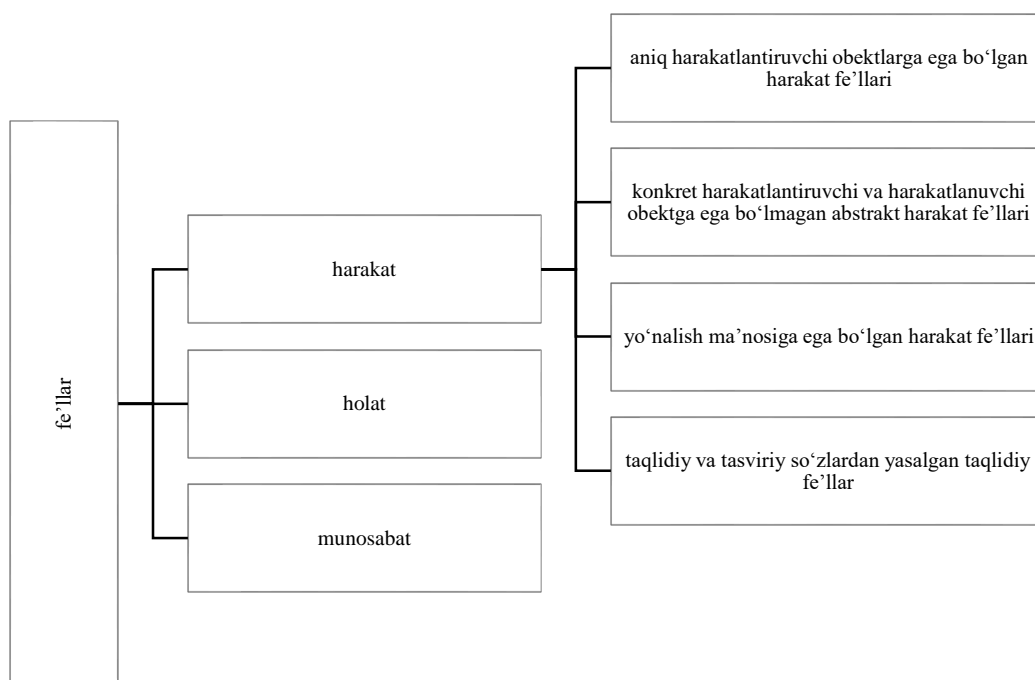
Mavjud klassifikatsiyalarda turli tizimlarga mansub mezonlarning bir iyerarxik tizim doirasida aralash qo'llanishi natijasida yuzaga kelgan nazariy noaniqliklarni ochib berish hamda ularning ilmiy asoslanganlik darajasini baholashda **tanqidiy-evolyutiv metod** asosiy

vosita sifatida xizmat qildi. Aynan shu metod orqali harakatni faqat mexanik trayektoriya bilan cheklash yondashuvining nazariy jihatdan yetarli emasligi asoslab berildi.

Shuningdek, harakat va holat fe'llarini farqlash mezonlarini ishlab chiqish jarayonida **leksik-semantik tahlil elementidan** foydalanildi. Bu bosqichda fe'llarning ma'no tuzilmasi, jarayonlilik xususiyati hamda aktiv energiya sarfi komponenti konseptual jihatdan tahlil qilinib, ular asosiy differensial mezon sifatida taklif etildi.

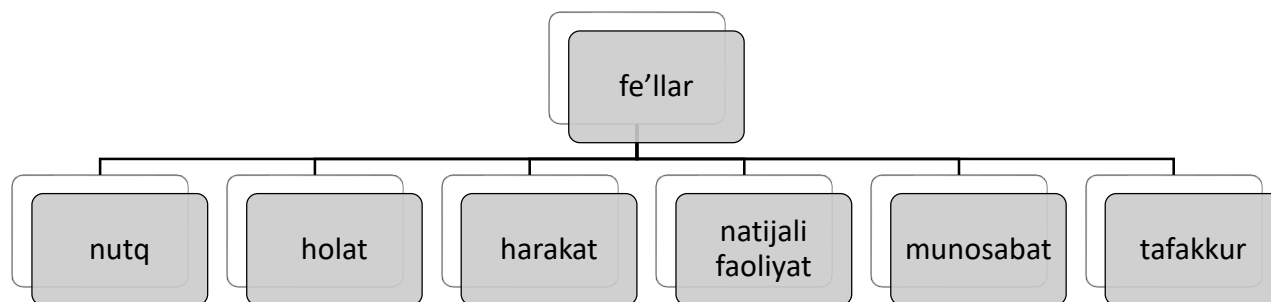
Natijada, yuqoridagi metodlar uyg'unligi tadqiqot maqsadini amalga oshirish, harakat fe'llarining nazariy asoslarini aniqlashtirish va mualliflik semantik mezonlarini ishlab chiqish imkonini berdi.

Natija va munozaralar. Tadqiqotimiz eng avvalo harakat fe'llari tushunchasini aniqlashtirib olishni taqozo etadi. Ammo, shuni ta'kidlash kerakki, o'zbek tilshunosligida harakat va harakat fe'llari tushunchasiga bo'lgan qarashlarda yakdillik mavjud emas. Bu fe'llarning ma'no turlari bo'yicha tavsiflarida yaqqol ko'zga tashlanadi. Xususan, M. Sodiqova [14, 25-b] eng avvalo fe'llarni semantik jihatdan uch guruhga bo'ladi. Ular, harakat, holat va munosabat fe'llari. Harakat fe'llari esa o'z navbatida yana to'rt guruhga ajratilgan. Ushbu tasnif faqat inson faoliyati bilan bog'liq harakat fe'llarini qamrab olganligi va boshqa turdagi harakat va holatlarni ifodalamasligi S. Muhammedova [10; 325-b] tomonidan qayd etilgan.

1-rasm. M. Sodikovanning fe'llarning ma'no guruhlari bo'yicha tavsifi

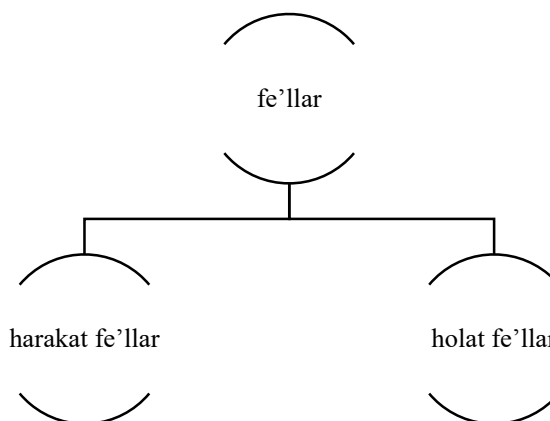
R. Sayfullaev [12; 416-b] boshchiligida tuzilgan o'quv qo'llanmada esa harakat fe'lga ongli va jonsiz predmetga xos harakatni ifodalovchi fe'l deya ta'rif beriladi. Ular yurish, ta'sir etish, zarb berish kabi ko'rinishda bo'lishi mumkin deya ta'rifga yanada aniqlik kiritiladi va harakat fe'llarining qo'l, oyoq, yuz, og'iz, gavda bilan bog'liq misollarini keltiradi. Bundan tashqari harakatda harakatlanuvchi obyekt yaqqol ko'rinib turuvchi guruh harakat fe'llari ham alohida ajratilgan. Manbada fe'llarning nutq, holat, natijali faoliyat, tafakkur, munosabat fe'llari kabi turlari ham ajratib ko'rsatiladi.

2-rasm. R. Sayfullaevning fe'llarning ma'no guruhlari bo'yicha tavsifi

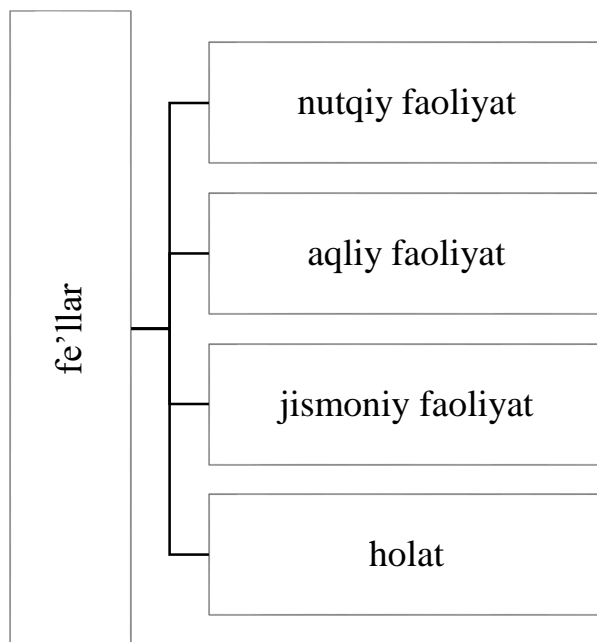
Ushbu klassifikatsiyada fe'lning markaz va qurshov leksemalari inobatga olingan holda amalga oshirilganligi ta'kidlab o'tiladi. Ammo, bizning nazarimizda, ushbu klassifikatsiyani tashkil etuvchi fe'l guruhlarini farqlovchi mezonlar aniq yoritilishi kerak. Misol uchun, darslikda natijali faoliyat sifatida berilgan parchalamoq fe'lini olaylik. Agar biron narsani parchalash natijasida mayda qism bo'laklarning hosil bo'lishini hisobga olsak u natijali faoliyat fe'li, ammo parchalash ayni harakat jarayonini nazarda tutsak u harakat fe'lga mansubdek. Ushbu holatning o'zi fe'llarning ma'no guruhlari uchun mezonlarning to'liq shakllantirilmaganligiga ishora qiladi.

A. Gulomov [4; 56-b] fe'lni harakat yo holatni ifodalovchi so'z turkumi sifatida ta'riflaydi va shu ta'rifning o'zidan kelib chiqqan holda ularni holat va harakat fe'llariga bo'lib o'rganish kerakligini ta'kidlaydi. Harakat fe'llari dinamik xususiyati aniq ko'rinib turgan fe'llardan tashqari, eshitmoq, eslamoq, qarimoq kabi hodisalarni ham o'z ichiga oladi deb hisoblaydi. Ammo muallif odatdagi tushunishimizga ko'ra qarimoq kabi fizik holatni ko'rsatadigan hodisalar harakat deb qaralmasa-da, tilshunoslikdagi harakat tushunchasining kengligidan kelib chiqib holat tushunchasini ham harakat tushunchasi ichiga kiritib, "fe'l harakat bildiradigan so'z turkumi" deyish mumkin deydi. Ammo manbada harakat tushunchasi ta'rifi keltirilmagan. Bu esa o'quvchida fe'lning ma'no turlariga bo'lgan muallif qarashini ilg'ab olishni qiyinlashtiradi.

3-rasm. A. G'ulomovning fe'llarning ma'no guruhlari bo'yicha tavsifi

Fe'llarning ma'no guruhlariga ko'ra turlari mavzusining eng muammoli tarafi bu klassifikatsiyalarning qaysi mezonlar asosida olib borilgani haqidagi qarashlarning ko'pgina darslik va manbalarda yoritilmaganligidir va fe'l ma'no turlarini turli klassifikatsiyalarda turlicha berilishidir. Xususan, N. Mahmudov [8, 83-b] boshchiligida 6-sinf o'quvchilari uchun yozilgan darslikda fe'llar qanday harakat-holatni ifodalashiga ko'ra nutqiy faoliyat fe'llari, aqliy faoliyat, fe'llari, jismoniy faoliyat fe'llari, holat fe'llari kabi ma'no guruhlariga ajralishi qayd etilgan.

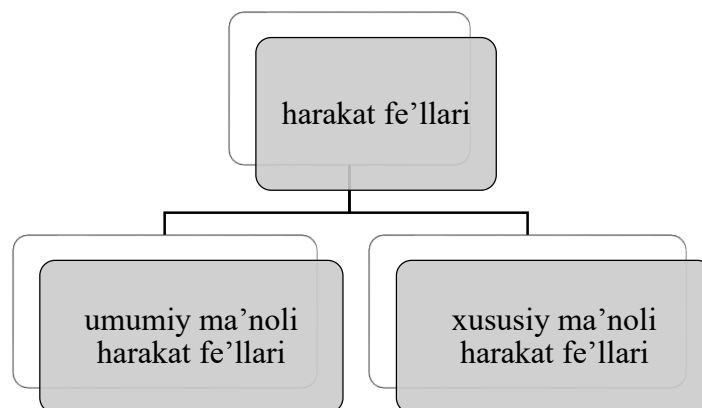
4-rasm. Fe'llarning ma'noviy turlarga bo'linishi N. Mahmudov talqinida

Ko'rinib turibdiki ushbu tavsifda harakat tushunchasi faoliyat tushunchasi bilan birdek ko'rsatilgan. Holat fe'llari esa jismoniy, dinamik harakat yo'qligi bilangina ajralib turishini anglab olishimiz mumkin. Ammo B. Mengliyev [9; 137-b] boshchiligida abituriyentlar uchun tuzilgan universal qo'llanmada esa aynan mana shu manba bilan bir xil fe'llar lug'aviy turlarga ajratilgan. Ammo holat fe'llari ichida yig'lamoq, kulmoq, tirjaymoq kabi fe'llarni, jismoniy faoliyat fe'llari ichida esa yugurmoq, chopmoq kabi fe'llar bilan bir qatorda asos solmoq, bino qilmoq kabi fe'llarni ko'rishimiz mumkin. Bu esa o'z navbatida guruhlar ta'rifiga aniqlik kiritishni talab etadi nazarimizda.

B. To'xliyev [16; 192-b] boshchiligida tuzilgan metodologik manbada esa fe'llarni harakat, holat, natijali faoliyat va nutq fe'llari ma'noviy guruhlariga bo'ladi. Ushbu tasnif esa aqliy faoliyatga doir fe'llarni holat fe'llari ichida o'rganishni nazarda tutadi. Bundan tashqari holat fe'llari ichida uxlamok fe'lining mavjudligi, bizning nazarimizda, muallifning harakat va holat tushunchalariga avval boshdan aniq ta'rif berib, ularni bir biridan farqlashni taqozo etadi.

Yuqoridagi tavsiflardagi farqlar to'g'ridan to'g'ri harakat fe'llari tushunchasiga bo'lgan qarashlardagi tafovutlarga ishora qiladi va harakat fe'llari umumiy ta'rifini ishlab chiqishni qiyinlashtiradi. Ammo, fe'llarning ma'noviy turlari tasniflaridan farqli o'laroq, harakat va harakat fe'llari tushunchasi ushbu mavzu doirasida amalga oshirilgan ilmiy-tadqiqot ishlarda bir-biridan farqli bo'lsada, chuqurroq yoritilgan. Xususan, K. Xolikov [17; 15-b] lingvistikada harakat tushunchasi subyektning makon va davrdagi harakatini ifodalaydi deydi va harakat

fe'llarini umumiy ma'noli harakat fe'llari (ishlamoq, qilmoq) va ayrim xususiy ma'noli harakat fe'llari (yozmoq, kesmoq) ma'no turlariga bo'ladi.

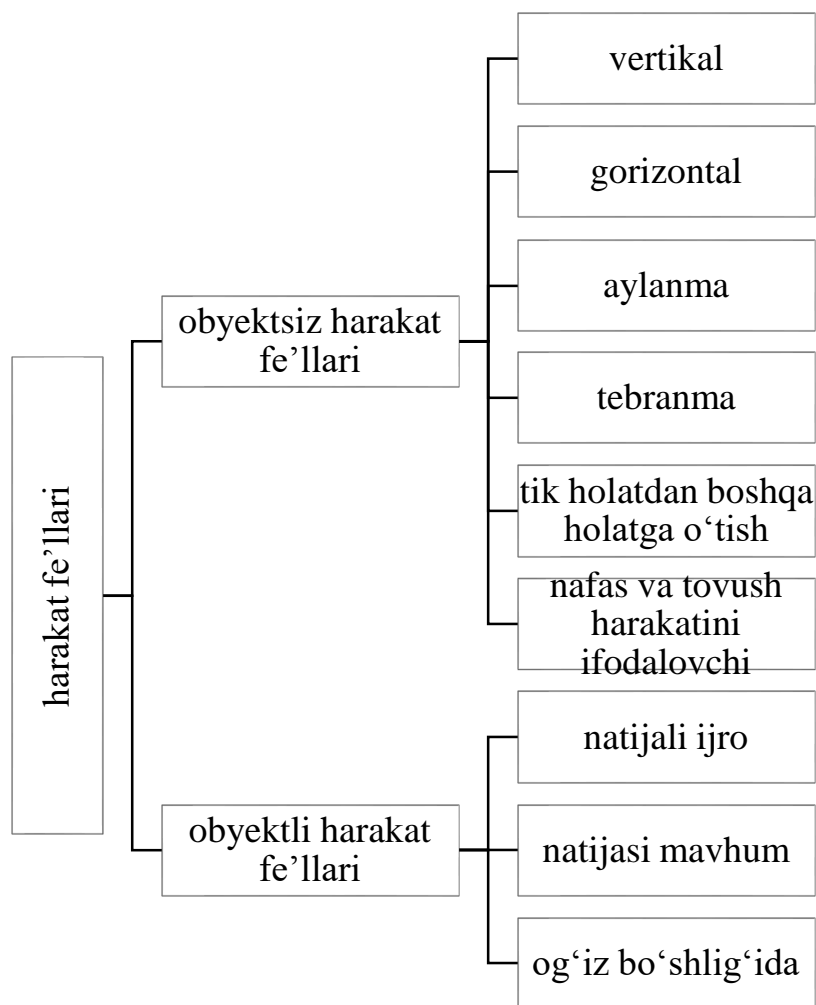

5-rasm. Harakat fe'llarining leksik-semantik guruhlariga bo'linishi K. Xolikov talqinida

M. Orazova [11; 30-b] harakat fe'llarini ikki guruhga ajratadi harakat fe'llari (yemoq, ichmoq, ayirmoq) qo'zg'alist fe'llari (kelmoq ketmoq yaqinlashmoq). Muallif ushbu ikki guruh orasidagi farqni grammatik xususiyatlarga bog'laydi, ya'ni harakat fe'llari o'timli fe'llarni, qo'zg'alist fe'llari esa o'timsiz harakat fe'llarni o'z ichiga olgan. O'. Sharipova [13; 107-b] esa harakat fe'llarini yumush, kechim va davomiy harakat fe'llariga bo'lib o'rgangan. Yuqoridagi ikki ishda berilgan harakat fe'llarining qamrovidan kelib chiqqan holda, mualliflar fe'llarni eng avval holat va harakat fe'llariga bo'lgan deya olamiz.

S. Muhamedova [10, 61-b] harakat fe'llarini alohida guruhga ajratishda eng avvalo harakat barcha fe'llarga xos ekanligi nazarda tutgan holda, statik va dinamik harakat tushunchasini farqlab olish g'oyasini ilgari suradi. Lingvistika sohasi uchun dinamik yoki mexanik harakat tushunchasi tegishli ekanligini ta'kidlab, dinamik harakat tushunchasi ostida esa borliqdagi harakatlana oluvchi jismlarning muayyan o'zgarishiga uchrashi ya'ni o'z o'rni va holatini o'zgartirishi, harakat sodir qilish natijasida o'z hayotiy ehtiyojlarini qondirishi kabilarni yoxud faol harakat semasiga ega fe'llarning barchasini harakat fe'llari guruhiga tegishli deb hisoblaydi. S. Muhammedova A. Hojiyevning [5; 5-b] tilshunoslikda harakat tushunchasini keng talqin etib, uni barcha fe'llarga xosligi haqidagi fikrlariga tayangan holda mavzuga yondashganligini ta'kidlab o'tadi. Ammo ishda fe'llar umumiy jihatdan qanday ma'no turlariga bo'linishi haqida muallif aniq fikri mavjud emas. Yuqorida harakat fe'llariga berilgan ta'rif fe'llarni harakat va holat fe'llariga bo'ladi go'yo, ammo ishning ikkinchi va uchinchi boblarida tahlilga tortilgan fe'llarning umumlantiruvchi belgilarini hisobga olsak, S. Muhammadova harakat fe'llari deganda real fazoda kuzatiladigan, jismoniy jihatdan idrok qilinadigan, semantik jihatdan nisbatan sodda bo'lgan dinamik hodisalarni ifodalovchi va kognitiv, nutqiy va institutsional faoliyatni ifoda etmaydigan fe'llarni amalda tahlil qilgan. Jismoniy harakat semasi esa ikkinchi darajali bo'lgan fe'llar harakat fe'llari sifatida tahlilga tortilmagan. Muallif ushbu holni ishda aniq harakatlantiruvchi va harakatlanuvchi obyektarga ega bo'lmagan leksemalar (harakatlanmoq, ishlamoq, qilmoq, bajarmoq, davolamoq kabilarni) tahlilga tortilmaganligi bilan izohlaydi xolos.

Ammo shuni ta'kidlab o'tish lozimki, ushbu ishni harakat fe'llari semantik va valentlik xususiyatlarini ochib beruvchi o'zbek tilidagi eng izchil ishlar sirasiga kiritishimiz mumkin. Ishda keltirilgan harakat fe'llari semantik klassifikatsiyasi hozirda mavjud bo'lgan tasniflarning eng izchili sifatida baholash mumkin.

6-rasm. S.Muhammedova klassifikatsiyasi bo'yicha obyektli harakat fe'llarining farqlanishi

Ko'rib turganimizdek, S. Muhammedova harakat fe'llarini avvalo obyektli va obyektli guruhlar ajratadi va bu tasnif A. Hojiyev qarashlariga tayanadi. Keyinchalik esa mazkur guruhlar qo'shimcha semantik turlarga ajratilgan. Mazkur klassifikatsiyada e'tiborni tortadigan jihat shundaki, unda turli tizimlarga tegishli mezonlar bir tizim ichida qo'llanilgan. Xususan, fe'llarning obyektli va obyektli guruhlar bo'linishi fe'llarning sintaktik xususiyatini aks ettirib, fe'llarni guruhlar ajratsa, keyingi bosqichda harakatning yo'nalishi (gorizontal, vertikal, aylanma va boshqalar) semantik mezon sifatida qo'llanilgan. Ayrim guruhlar (natijali ijro, natijasi mavhum ijro) esa fe'llar natijaviylik yoki aspektual xususiyatlari asosida boshqa guruhlardan ajratilgan. Shuningdek, harakatning joylashgan sohasi ham alohida mezon sifatida qaraladi (og'iz bo'shlig'ida sodir bo'luvchi harakat fe'llari).

Ingliz tilshunosligida ham fe'llarni semantik sohalar yoki ma'no turlari asosida tasniflash an'anasi mavjud. Biroq bu tasniflar semantik belgi bilan bir qatorda grammatik xususiyatlar ham inobatga olinadi. Masalan, R. Dikson [1; 40-b] fe'llarni ularning ma'nosi va shu ma'no bilan bog'liq grammatik xususiyatlarga ko'ra semantik turlarga ajratadi. Ular motion (harakat), rest (holat), affect (ta'sir), giving (berish), corporeal (jismoniy jarayon), weather (ob-havo), attention (e'tibor), thinking (tafakkur) va speaking (nutq) kabi asosiy semantik guruhlaridir. Ch. Fellbaum [2; 29-b] rahbarligida yaratilgan WordNet leksik bazasida fe'llar cognition (tafakkur), change (o'zgarish), bodily functions (fiziologik jarayonlar), communication

(muloqot), contact (jismoniy ta'sir), creation (yaratish), emotion (hissiy holat), motion (harakat), perception (idrok), possession (egalik), social interaction (ijtimoiy munosabat), weather (ob-havo) semantik "fayllar" asosida guruhlangan. Beth Levin [7; 117-b] esa ingliz fe'llarini semantik xususiyatlari ularning sintaktik xususiyatlari belgilaydi degan tamoyil asosida fe'llarni change of state (holat o'zgarishi), manner of motion (harakat usuli), psych verbs (hissiy-idrokiy fe'llar), searching verbs (qidiruv fe'llari) kabi guruhlarga bo'ladi. Ch. Fillmore [3; 16- b] tomonidan ishlab chiqilgan FrameNet loyihasida esa fe'llar konseptual freymmlar doirasida cognition, motion, emotion, perception, communication, transaction, health care, time, space, social context kabi keng semantik sohalarga bo'lingan. L. Talmi [15; 193-b] kognitiv semantika doirasida tilning konseptual tuzilishini asosiy domenlar orqali tahlil qiladi va fe'llarni motion and location (harakat va joylashuv), causation and force interaction (sabab va kuch ta'siri), cognition (tafakkur jarayonlari), affect (hissiyot) kabi fundamental semantik guruhlarga bo'lib o'rgangan.

Shuni aytib o'tish joizki, ingliz va o'zbek tilshunosligida fe'llarni semantik jihatdan tasniflash mavjud bo'lsa-da, bu tasniflarning metodologik asoslari bir-biridan farq qiladi. O'zbek tilshunosligida fe'llarni semantik guruhlash ko'proq mazmuniy yaqinlikka tayangan holda amalga oshiriladi. Bunda harakat fe'llari jismoniy harakat, nutq, aqliy faoliyat, hissiy jarayon, fiziologik jarayon kabi guruhlarga ajratilishi mumkin. Ammo ko'pincha bu guruhlarning chegaralari aniq formal mezonlar bilan belgilanmaydi va turli semantik, funksional hamda ba'zan sintaktik belgilar bir tizimda aralash holda qo'llanadi.

Ingliz tilshunosligida esa semantik tasniflar, odatda, mustaqil ravishda emas, balki boshqa lingvistik ko'rsatkichlar bilan bog'liq holda ishlab chiqilgan. Masalan, B. Levin fe'llarni semantik xususiyatlari bilan bir qatorda ularning sintaktik o'ziga xosliklariga tayangan holda tasniflaydi. Ch. Fillmore konseptual freymmlari esa fe'llning argumentlarini inobatga olgan holda tuzilgan. Umumiy qilib aytganda, ingliz an'anasida semantik tasnif ko'proq strukturaviy mezonlar bilan tartiblangan.

O'zbek tilshunosligida fe'llarni semantik sohalar asosida guruhlash ko'proq mazmuniy tasnif xarakteriga ega bo'lsa, ingliz tilshunosligida bu tasniflar sintaktik, argument tuzilmasi yoki konseptual model bilan bog'langan holda tizimlashtirilganiga guvoh bo'ldik. Bu holat esa, mazkur tadqiqotda fe'llarni tasniflash mezonlarini aniqlashda metodologik yondashuvni aniq belgilash zaruratini yuzaga keltiradi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan klassifikatsiyalar fe'llarni tavsifiy jihatdan keng qamrovda tasniflash imkonini bersa-da, turli tipdagi mezonlarning bir iyerarxik tizimda aralash qo'llanilishi ularni semantik xususiyatlar asosida qiyoslashni murakkablashtiradi. Ayniqsa, ikki tildagi sinonimik harakat fe'llarining semantik va tarjima xususiyatlarini tizimli ravishda taqqoslashda mezonlarning bir yo'nalishda tuzilmaganligi ma'lum qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli fe'llarni bir tizim doirasidagi mezonlar asosida semantik guruhlarga ajratuvchi klassifikatsiya ayni tadqiqot uchun zarur deb hisoblaymiz va quyida fe'llarning leksik ma'nolari bo'yicha mualliflik tavsifini taqdim etamiz. A. G'ulomov [G'ulomov, 1954, 16] ta'biri bilan aytganda, fe'l harakat va holatni bildiruvchi so'zlarni o'z ichiga oluvchi turkum ekanligidan kelib chiqqan holda, fe'llarning eng avvalo harakat va holat guruhlarga bo'linishi tabiiydir va shu o'rinda holat va harakat tushunchasi tilshunoslik doirasida aniq farqlanishi lozim.

Fe'llarni harakat va holat turlariga ajratishda mexanik harakat va uning asosiy komponenti bo'lgan fazoviy trayektoriyani asosiy mezon sifatida qabul qilish lingvistik tasnif nuqtai nazaridan cheklangan yondashuv hisoblanadi. Mexanik harakat fizika faniga xos tushuncha bo'lib, jismlarning makonda joy almashinuvi bilan belgilanadi. Til esa bunday real jarayonlarning bevosita fizik tavsifini emas, balki ularning konseptual ifodasini berishi bilan fizika fanidan farqlanadi. Shu sababli fe'l ma'nosini jismning makonda ko'chishi bilan tenglashtirish leksik-semantik tizimning murakkabligini to'liq aks ettira olmaydi. Masalan, *yurmoq* yoki *yugurmoq* fe'llari fazoviy trayektoriyani aniq bildiradi. Biroq *o'rganmoq*, *asos solmoq*, *tashkil etmoq*, *rivojlantirmoq* kabi fe'llar odatda bitta mexanik harakat bilan bog'lanmaydi. Ular ko'pincha ko'plab mayda harakatlari, kognitiv jarayonlar, tashkiliy faoliyat yoki ijtimoiy munosabatlarning yig'indisini ifodalaydi. Masalan, "asos solmoq" real hayotda qurilish, hujjatlashtirish, kelishuv, tashabbus kabi turli xatti-harakatlarni o'z ichiga olishi mumkin, ammo fe'lning o'zi aniq bir nuqtada sodir bo'ladigan aniq trayektoriyali harakatni bildirmaydi. Shunday ekan, mexanik ko'chish mezoni asosida bunday fe'llarni "harakat" doirasidan chiqarib tashlash semantik jihatdan asoslanmagan bo'ladi. Harakatni faqat makoniy o'zgarish bilan bog'lash fe'llarning konseptual mazmunini toraytiradi hamda ularning ma'no tuzilmasidagi boshqa muhim komponentlarni e'tibordan chetda qoldiradi. Tilshunoslikda fe'l tasnifi fizik trayektoriya mavjudligiga emas, balki fe'lning leksik-semantik xususiyatlari va u bildirayotgan vaziyatning konseptual tuzilishiga tayangan holda amalga oshirilishi lozim. Shuning uchun mexanik harakatni yagona ajratish mezoni sifatida qo'llash nazariy jihatdan yetarli va universal asos bo'la olmaydi.

Bizning fikrimizcha, harakat fe'llari energiya sarfi, jarayon yoki o'zgarish bilan bog'liq vaziyatlarni bildiradi. Ular vaqt davomida rivojlanadi yoki ma'lum natijaga olib keladi. Holat fe'llari esa dinamik bo'lmagan, energiya talab qilmaydigan va ichki va tashqi o'zgarishni anglatmaydigan vaziyatlarni ifodalaydi. Bunday fe'llar vaqt davomida saqlanib turuvchi holatni bildiradi va faol jarayon xususiyatiga ega emas. Shu o'rinda harakat va holat fe'llari bir biridan farqlovchi mezonlar aniq yoritilishi zarur deb hisoblaymiz.

1-jadval. Holat va harakat fe'llarini farqlovchi mezonlar G. A. Hasanova talqinida.

Farqlovchi mezonlar	Aktiv energiya sarfini talab qiladi	Jarayon (ichki bosqichlarga ega)
Harakat fe'llari	+	+
Holat fe'llari	-	-

Adabiyotlar/Литература/References:

- Dixon, R. M. W. (2005). *A semantic approach to English grammar* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Fellbaum, C. (Ed.). (1998). *WordNet: An electronic lexical database*. MIT Press.
- Fillmore, C. J., Johnson, C. R., & Petruck, M. R. L. (2003). Background to FrameNet. *International Journal of Lexicography*, 16(3), 235–250.
- G'ulomov, A. (1954). Fe'l. In *Hozirgi o'zbek tili kursidan materiallar* (pp. 16–56). Fan.
- Hojiyev, A. (1973). *Fe'l*. Fan. (Alisher Navoiy kartatekasidan olib yozilgan)
- Jalolova, S. M. (2019). *Ingliz va o'zbek tillarida fe'l turlarining chog'ishtirma tadqiqi* (Doctoral dissertation). Toshkent.

7. Levin, B. (1993). *English verb classes and alternations: A preliminary investigation*. University of Chicago Press.
8. Mahmudov, N., Sobirov, A., Nabyeva, D., & Nurmonov, A. (2017). *O'zbek tili: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik*. Tasvir nashriyot uyi.
9. Mengliyev, B., & Xoliyorov, O'. (2008). *O'zbek tilidan universal qo'llanma: Talaba va abituriyentlar uchun qo'llanma*. Fan nashriyoti.
10. Muhamedova, S. X. (2007). *O'zbek tilida harakat fe'llarining semantik va valentlik xususiyatlari* (Doctoral dissertation). Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti.
11. Orazov, M. (1983). O'zbek tili harakat fe'llari. *Sovet maktabi*, (12), 30.
12. Sayfullayev R. R., Mengliyev, B. R., Boqiyeva, G. H., Qurbonova, M. M., Yunusova, Z. Q., & Abuzalova, M. Q. (2009). *Hozirgi o'zbek adabiy tili: O'quv qo'llanma*. Fan va texnologiya.
13. Sharipova, O'. (1995). *O'zbek tilidagi yumush fe'llarning ma'no valentliklari* (Doctoral dissertation). O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tilshunoslik instituti.
14. Sodiqova, M. S. (1991). *Hozirgi o'zbek adabiy tilida fe'l stilistikasi (Semantik aspektda)* (Doctoral dissertation). Toshkent.
15. Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics: Vol. II. Typology and process in concept structuring*. MIT Press.
16. To'xliyev, B., Shamsiyeva, M., & Ziyodova, T. (2006). *O'zbek tili o'qitish metodikasi: O'quv qo'llanma*. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.
17. Халиков, К. (1967). Глаголь движения в современном узбекском литературном языке (Сандидате диссертацион абстракт). Самарқанд.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (6) – 2026

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).